

ВІД СЛОВА ДО ДІЛА: лінгвопрагматика дискурсу

Колективна монографія

За загальною редакцією Л. Р. Безуглої

Вінниця
Нова Книга
2020

*Друкується за рішенням вченої ради Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна (протокол № 12 від 25 листопада 2019 р.)*

Колектив авторів:

**Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М., Говоруха Н. В., Криворучко С. І.,
Малая О. Ю., Новікова О. М., Остапченко В. О., Панченко І. М., Сидорова М. О.,
Сушко-Безденежних М. Г., Шевченко В. М., Юшина Т. С.**

Рецензенти:

Шевченко І. С., доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України, завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Козловський В. В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Приходько А. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу : колективна
В42 монографія / [Артеменко Ю. О., Безугла Л. Р., Белозьорова О. М.
та ін.] ; за заг. ред. Л. Р. Безуглої. – Вінниця : Нова Книга, 2020. –
368 с. – Бібліограф.: с. 336–366.

ISBN 978-966-382-818-3

У монографії розглянуто структурно-семантичні, когнітивно-прагматичні та дискурсивно-стратегічні особливості реалізації різних типів мовленнєвих актів і актуалізації імплікатур у німецько- та англійськомовному дискурсі. Зокрема, аналізується розмовний діалогічний дискурс, розмовний інтернет-дискурс, конституційний дискурс Німеччини та лірико-поетичний дискурс Р. М. Рільке. Дослідження виконано в царині дискурсивної лінгвопрагматики.

Книга приверне увагу лінгвістів, літературознавців, філософів мови, а також усіх, хто цікавиться сучасним станом розвитку гуманітарних наук.

УДК 811.11'42+811.12'42

© Безугла Л. Р., 2020 (заг. ред.)

© Колектив авторів, 2020

© Нова Книга, 2020

ISBN 978-966-382-818-3

ЗМІСТ

Від редактора (Л. Р. Безугла)	7
Передмова (Л. Р. Безугла)	8
Перелік скорочень та умовних позначень	14

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДИСКУРСУ (Л. Р. Безугла)

1.1. Філософські витоки лінгвопрагматики	16
1.2. Теорія мовленнєвих актів	22
1.2.1. Поняття мовленнєвого акту	23
1.2.2. Умови успішності та іллокутивні типи мовленнєвого акту	31
1.2.3. Індиректні мовленнєві акти	38
1.3. Теорія імплікатур	43
1.3.1. Поняття імплікатури	43
1.3.2. Проблемні питання типології імплікатур	48
1.3.3. Типологія імплікатур за мовним критерієм	57
1.3.4. Типологія імплікатур за мовленнєвим критерієм	66
1.4. Антропоцентризм як методологічний принцип лінгвопрагматики	69

РОЗДІЛ 2. МОВЛЕННЄВІ АКТИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Перлокутивна оптимізація мовленнєвого акту (С. І. Криворучко)	76
2.1.1. Мовленнєвий вплив у термінах теорії мовленнєвих актів	76
2.1.2. Поняття перлокутивного оптимізатора	81
2.1.3. Стратегічний характер перлокутивної оптимізації	83
2.1.4. Перлокутивні оптимізатори у вербальній інтеракції	85
2.1.5. Перлокутивні оптимізатори як метакомунікативні висловлення	87
2.1.6. Перлокутивні оптимізатори в німецькомовному діалогічному дискурсі	90
2.1.6.1. Перлокутивні інтенсифікатори	91
2.1.6.2. Перлокутивні мітигатори	93
2.1.7. Підсумок: прагматика перлокутивних оптимізаторів у німецькомовному діалогічному дискурсі	96
2.2. Мовленнєві акти з порушенням умови щирості (О. М. Новікова)	97
2.2.1. Поняття нещирого мовленнєвого акту	98
2.2.2. Асертивні нещирі мовленнєві акти: брехня	99
2.2.3. Волітивні нещирі мовленнєві акти: маніпулювання	101
2.2.4. Експресивні нещирі мовленнєві акти: лицемірство	104
2.2.5. Дискурсивні сигнали нещирості	106
2.2.5.1. Вербальні сигнали нещирості	107
2.2.5.2. Невербальні сигнали нещирості	111
2.2.6. Інтеракційні характеристики нещирих мовленнєвих актів	114
2.2.7. Стратегія уведення в оману	116

2.2.8. Підсумок: прагматика нещирості в німецькомовному діалогічному дискурсі	119
2.3. Історична динаміка перформативних висловлень (В. М. Шевченко).	120
2.3.1. Морфологічні, синтаксичні, семантичні та прагматичні ознаки перформативних висловлень	121
2.3.2. Структурно-семантичні особливості німецькомовних перформативних висловлень XVI–XXI століть.	122
2.3.3. Лінгвопрагматичні особливості власне перформативних висловлень XVI–XXI століть	126
2.3.3.1. Перформативні директиви.	127
2.3.3.2. Перформативні експресиви.	128
2.3.3.3. Перформативні асертиви	131
2.3.3.4. Перформативні комісиви	132
2.3.3.5. Перформативні декларативи та квеситиви	132
2.3.4. Лінгвопрагматичні особливості метакомунікативних перформативних висловлень XVI–XXI століть.	133
2.3.5. Перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти	135
2.3.6. Підсумок: історична динаміка перформативних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі.	137
2.4. Мовленнєвий акт натякання (О. М. Белозьорова)	139
2.4.1. Мовленнєвий акт натякання у системі мовленнєвих актів	139
2.4.2. Пропозиційні властивості мовленнєвого акту натякання	143
2.4.3. Іллокутивні властивості мовленнєвого акту натякання	147
2.4.4. Перлокутивні властивості мовленнєвого акту натякання	149
2.4.4.1. Вдалі й невдалі мовленнєві акти натякання.	149
2.4.4.2. Мовленнєві акти натякання за ступенем прозорості	152
2.4.5. Тактика натякання як засіб реалізації дискурсивних стратегій.	153
2.4.6. Підсумок: мовленнєвий акт натякання у німецькомовному діалогічному дискурсі	157

РОЗДІЛ 3. ІМПЛІКАТУРИ В НІМЕЦЬКО- І АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Дієслова як тригери пресупозиційних імплікатур (Ю. О. Артеменко)	158
3.1.1. Дієслова-тригери пресупозицій як об'єкт лінгвістичного дослідження	158
3.1.2. Імплікативні предикати та асоційовані поняття.	160
3.1.2.1. Істина/хиба/нейтральність.	160
3.1.2.2. Пропозиція та пресупозиція	163
3.1.2.3. Структура та семантика	170
3.1.3. Лінгвопрагматичні властивості висловлень із дієслівними тригерами імплікатур	174
3.1.4. Стратегічний потенціал висловлень із дієслівними тригерами імплікатур.	179
3.1.5. Підсумок: дієслівні тригери імплікатур у англійськомовному діалогічному дискурсі	179
3.2. Структурно-пресупозиційні висловлення як тригери імплікатур (Т. С. Юшина).	180
3.2.1. Структурно-семантичні типи англійськомовних структурно-пресупозиційних висловлень	181

3.2.1.1. Прості структурно-пресупозиційні висловлення.	181
3.2.1.2. Комплексні структурно-пресупозиційні висловлення	187
3.2.2. Лінгвопрагматичні властивості структурно-пресупозиційних висловлень	189
3.2.2.1. Потенційні структурно-пресупозиційні висловлення	189
3.2.2.2. Актуальні структурно-пресупозиційні висловлення.	191
3.2.3. Структурно-пресупозиційні висловлення як тригери імплікатур	193
3.2.3.1. Питальні висловлення як тригери імплікатур	193
3.2.3.2. Підрядні висловлення як тригери імплікатур.	197
3.2.4. Дискурсивні тактики, реалізовані пресупозиційними мовленнєвими актами	199
3.2.5. Підсумок: структурно-пресупозиційні висловлення в англійськомовному діалогічному дискурсі	201
3.3. Тавтологічні висловлення як тригери імплікатур (Н. В. Говоруха)	202
3.3.1. Структурні типи німецькомовних тавтологічних висловлень	203
3.3.1.1. Субстантивні тавтологічні висловлення	203
3.3.1.2. Клаузальні тавтологічні висловлення	204
3.3.2. Когнітивні моделі тавтологічних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі	206
3.3.2.1. Когнітивні моделі субстантивних тавтологічних висловлень	206
3.3.2.2. Когнітивні моделі клаузальних тавтологічних висловлень	210
3.3.3. Ступінь конвенціоналізації тавтологічних висловлень	212
3.3.4. Іллокутивний потенціал тавтологічних висловлень	216
3.3.5. Стратегічний потенціал тавтологічних висловлень.	220
3.3.6. Підсумок: когнітивно-прагматичні властивості тавтологічних висловлень у німецькомовному діалогічному дискурсі	223
3.4. Імпліцитна адресатна референція (І. М. Панченко)	224
3.4.1. Тригери імпліцитної адресатної референції в німецькомовному діалогічному дискурсі	224
3.4.1.1. Лексичні тригери.	225
3.4.1.2. Граматичні тригери.	229
3.4.2. Мовленневоактові особливості імпліцитної адресатної референції	231
3.4.3. Імплікативні мовленнєві акти з імпліцитною адресатною референцією.	234
3.4.4. Успішна та неуспішна адресатна референція	239
3.4.5. Дискурсивні стратегії реалізації імпліцитної адресатної референції	243
3.4.6. Підсумок: імпліцитна адресатна референція в німецькомовному діалогічному дискурсі	245
3.5. Імплікатури у реактивних ходах дискурсу (М. О. Сидорова).	246
3.5.1. Конвенціоналізовані імплікатури у реактивних ходах дискурсу	246
3.5.1.1. Лексико-граматичні імплікатури	246
3.5.1.2. Синтаксичні імплікатури	253
3.5.2. Дискурсивні імплікатури у реактивних ходах дискурсу	259
3.5.3. Іллокутивний потенціал висловлень із імплікатами в реактивних ходах дискурсу.	262
3.5.4. Стратегічний потенціал висловлень з імплікатами в реактивних ходах дискурсу.	266
3.5.5. Підсумок: імплікатури у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу	267

4.1. Стратегія ввічливості в інтернет-дискурсі (О. Ю. Малая)	268
4.1.1. Інтернет-дискурс як простір втілення стратегій ввічливості: 2006–2008 рр. і сьогодні	268
4.1.2. Мовленнєва реалізація позитивної ввічливості	270
4.1.2.1. Позитивна неетикетна ввічливість	270
4.1.2.2. Позитивна етикетна ввічливість	278
4.1.2.3. Позитивна ввічливість змішаного типу	278
4.1.3. Мовленнєва реалізація негативної ввічливості	281
4.1.3.1. Негативна неетикетна ввічливість	281
4.1.3.2. Негативна етикетна ввічливість	286
4.1.3.3. Негативна ввічливість змішаного типу	289
4.1.4. Підсумок: втілення стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів 2006–2008 рр.	290
4.2. Історична динаміка мовленнєвих актів конституційного дискурсу	
Німеччини (М. Г. Сушко-Безденежних)	291
4.2.1. Прагматичні характеристики конституційного дискурсу Німеччини	291
4.2.2. Типологія волітивних висловлень конституційного дискурсу Німеччини	293
4.2.3. Прагматичний репертуар волітивних правничих висловлень конституційного дискурсу Німеччини	299
4.2.4. Прагмариторичний потенціал волітивів 1-го рівня	302
4.2.5. Прагмариторичний потенціал волітивів 2-го рівня	304
4.2.6. Прагмариторичний потенціал волітивів 3-го рівня	306
4.2.7. Підсумок: історична динаміка мовленнєвих актів конституційного дискурсу Німеччини	309
4.3. Імплікатури в лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке (В. О. Остапченко)	310
4.3.1. Поняття лірико-поетичного дискурсу	311
4.3.1.1. Мовний аспект: лірико-поетичний текст	312
4.3.1.2. Когнітивний аспект: дискурсивна конфігурація художніх концептів	314
4.3.1.3. Комунікативний аспект: комунікація “автор – читач”	316
4.3.2. Загальна характеристика імплікатур у лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке	318
4.3.3. Стилїстичні засоби як тригери імплікатур у лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке	320
4.3.3.1. Метафора як тригер імплікатури	320
4.3.3.2. Метонімія як тригер імплікатури	324
4.3.3.3. Перифраз як тригер імплікатури	325
4.3.3.4. Епітет як тригер імплікатури	326
4.3.3.5. Алюзія як тригер імплікатури	328
4.3.3.6. Риторичне питання як тригер імплікатури	331
4.3.4. Підсумок: особливості актуалізації імплікатур у лірико-поетичному дискурсі Р. М. Рільке	333
Післямова (Л. Р. Безугла)	334
Бібліографія	336
Джерела ілюстративного матеріалу	356

Ця колективна монографія є результатом дисертаційних досліджень, виконаних на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під моїм керівництвом, захищених у період із 2007 по 2019 рр. та об'єднаних методологічним підґрунтям – лінгвістичною прагматикою в її сучасному – дискурсивному – розумінні.

Висловлюю щирю вдячність за всебічну підтримку і довіру:

- керівництву факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: декану – професору В. Г. Пасинок, і завідувачу кафедри німецької філології та перекладу – доценту В. П. Кривенку;
- спеціалізованій вченій раді факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, насамперед її голові – професору І. С. Шевченко;
- науковим партнерам із Німеччини – професорам Дагмар Блай (Технічний університет, Дрезден) і Гергарду Коллеру (університет імені Фрідріха і Александера, Ерланген-Нюрнберг) та доценту В. В. Колбїній (університет імені Фрідріха і Александера, Ерланген-Нюрнберг).

Велика подяка численним колегам-лінгвістам за плідні дискусії, критику, поради й натхнення, у першу чергу професорам В. В. Козловському і А. М. Приходьку та доценту Н. А. Онїщенко.

Безмежно дякую кожному з моїх учнів – співавторів цієї книги – за відданість науці та любов до мови.

Л. Р. Безугла

Наукове видання

Артеменко Юлія Олександрівна
Безугла Лілія Ростиславівна
Белозьорова Олена Михайлівна та ін.

Від слова до діла: лінгвопрагматика дискурсу

Колективна монографія

За загальною редакцією Л. Р. Безуглої

Редактор *С. І. Мазур*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*

Підписано до друку 14.01.20. Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 29,9. Зам. № 1975.

ПП “Нова Книга”
21029, м. Вінниця, вул. М. Ващука, 20
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
E-mail: info@novaknyha.com.ua
www.nk.in.ua